

sodobnega kdaj izvajali. Toda vemo, da izpolnjujemo svojo nalogo in dolžnost, če se obračamo k sodobnemu repertoarju in ga skušamo prikazati poslušalcem po svojih močeh. Kaj le-ti morda mislijo, da nam ni znano, da bi bilo laže in hvaležneje nastopati z znanimi in priznanimi umetninami? Kaj mislijo, da je študij sodobnih skladb lažji? Zato je treba dovolj žrtev, dovolj samozatajevanja, pa tudi dovolj prepričanja, da pravilno ravnamo.

O vrednosti moderne in ostale sodobne glasbe in o njenih medsebojnih odnosih pa ob drugi priliki.

Marijan Lipovšek

ZAPISKI OB GIDEOVI »VRNITVI IZ Z. S. S. R.«

I.

Denn sie (die Rechtschaffenheit) kennt keine Rücksicht, sei es, dass sie mit der Freundschaft, mit der Macht, oder mit dem eigenen Interesse sich feindlich begegnete: hier liegt die Gefahr abtrünnig zu werden.

(Schopenhauer-Gracian, 29. maksima¹.)

Ta zanimivi sodobnik! Katoliška cerkev in Francoska Akademija, obe sta mu ponujali nesmrtnost. Utegnil bi bil sprejeti prvo — kakor Paul Claudel, lahko bi segel po drugi — kakor na pr. Georges Duhamel; mogel bi združiti oboje — kakor François Mauriac. Poskusil pa je svojo pot, sam in pogumen: pot brezobzirne iskrenosti. Splošne karakteristike, ki jih vzdevamo velikim umetnikom in mislecem, skoraj zmerom varajo; a če je za Goetheja simbolična tista z njim nerazdružljiva beseda »Weisheit« in če ob Dostojevskem kakor ob Beethovenu in Rembrandtu spontano občutimo neko mistično globino, potem lahko tudi ob avtorju spisa »Si le grain ne meurt« opozorim na rdečo nit, ki se vije skozi vse njegovo življenje in delo — kljub boleznosti, ki je je mnogo v obeh — : »sincérité«.

Najbrž ima prav njegov apologet Maurice Sachs, ko piše (André Gide, Denoël et Steele, 1936): »In čeprav ga bodočnost ne bo imela za najpomembnejšega človeka na začetku tega stoletja, bo morala priznati, da je bil eden najpoštenejših, najresnejših in najneodvisnejših mož svoje dobe.« Vsekakor: pojav Andréja Gidea ni epohalnega značaja; ostal pa bo kot svetel primer etičnega človeka v smislu Nietzschejevega pojma »intellektuelle Rechtschaffenheit« (izraz, ki ga je avtor »Strani iz dnevnika« pofrancozil z »honnêteté de l'esprit«).

Seveda se nam že tu vsiljuje fundamentalno vprašanje, v koliko je bil ta očitni subjektivist sposoben spoznati

¹ Iz iste maksime: »Ein rechtschaffener Mann sein: stets steht dieser auf der Seite der Wahrheit, mit solcher Festigkeit des Vorsatzes, dass weder die Leidenschaft des Haufens, noch die Gewalt des Despoten ihn jemals dahin bringen, die Grenze des Rechts zu übertreten... Jedoch der beharrliche Mann hält jede Verstellung für eine Art Verrat.

resnico. (V zvezi s predmetom, ki ga obravnavam kasneje, omenjam zanimiv Nietzschejev domislek: »Grozotni doživljaji nas postavljajo pred vprašanje, ali ni tisti, ki jih je doživel, sam nekaj grozotnega.«) Za pomen Gideovega dela je brez dvoma usodno, da je zmerom sledil svojim čustvom (»sentiments«) do kraja. Pri njem skoraj ni trezne stvariteljske umirjenosti, čeprav sam nekje izjavlja: »Mislím, da je omamljenje usodno duhovnemu razvoju« (»Si le grain ne meurt«). In še nekaj: Francoz je, pripadnik naroda, ki — po Curtiusovi formulaciji — »v dobi kolektivismu rešuje individualnost«.

Seveda sem s tem nakazal le potezo, ki je poleg njegovega znamenitega »antikonformizma« najmarkantnejša sestavina Gideovega duhovnega profila.

II.

Bewundert viel und viel gescholten ...

(»Faust«, II. del, 2. dejanje.)

Dvajset let po oktobrski revoluciji nam je nesveta Rusija še zmerom samo ogromna imaginarna ploskev, svet, o katerem lahko nekoliko beremo, mnogo razmišljamo in še več ugibamo, vanj dvomimo ali verujemo. V streljenju, da se seznanimo s problematiko usodnega poskusa, ki se vrši onstran vzhodne meje meščanske Evrope, smo navezani na resna in neresna poročila, ki jih pretežno narekujejo enostranska čustva. Ljubezen in sovraštvo, oba slepa, le prepogosto zameglita trezen pogled, onemogočita kritično sodbo in tako omejujeta poročevalca pri njegovem odgovornem delu. Značilni so že naslovi te vrste spisov: »Muss Russland hungern?« (Ammende), »Zukunft im Rohbau« (Weiskopf), »Staline, un nouveau monde« (Barbusse), »Russie nue« (Istrati) itd. Če namigujem na tako imenovano tendenčnost reportaž o Z. S. S. R., se seveda ne zavzemam za tisto mlačno naziranje, ki hoče videti resnico zmeraj v »zlati« sredini. Jasno je, da — zlasti v tem primeru — ni enako oddaljena od obeh skrajnosti; čisto umestne se mi zde besede, ki jih je napisal Konrad Heiden v svoji knjigi o Hitlerju: »Objektivität ist nicht Standpunktslosigkeit«. V zvezi s tem lahko na splošno rečemo, da je še najresnejše poročanje tisto, ki — po preprosti definiciji Arthurja Rosenberga (»Geschichte der deutschen Republik«, Karlsbad, 1936) — »skuša soditi z g o l j iz dejstev«, ne glede na ideološko pripadnost pisca ali njegove predsodke. Kajpada smo ljudje kljub najpoštenejši težnji po nepristranosti in stvarnem spoznanju zmerom bolj ali manj subjektivni. Znana je anekdota o Walterju Raleighu, o katerem pripovedujejo, da je resignirano sežgal rokopis ene svojih zgodovinskih knjig, ker mu je neka druga priča bistveno drugače opisala ulično demonstracijo, ki jo je bil sam opazoval. In kaj piše historik Ernst Bernheim v svoji »Einleitung in die Geschichtswissenschaft«? Samo navedek: »Različni opazovalci utegnejo isti dogodek različno dojeti in pojmovati, ker so psihični procesi, ki določajo naše zaznavanje, naše predstave, sodbe in zaključke, odvisni od zgrajenosti naših čutil, od duhovnih sposobnosti in dispozicij — in ker so le-te po položaju in okoliščinah individualno bolj ali manj različne«.

Iz teh in podobnih vzrokov in zaradi doseganjih izkušenj² postanemo skrajno skeptični, kadar se srečamo z magičnimi inicialkami Z. S. S. R., ki vzbujajo v žalostni današnji predvojni Evropi privide medijev in zasledovalno blaznost.

Zlasti še zato, ker gre tu za nekaj več kakor v Raleighovem primeru.

III.

La forêt..., affreusement touffue et où je me perds,
c'est celle des questions sociales.

(Retour de l'U. R. S. S., str. 33.)

Prav ima, ko piše v svoji avtobiografski izpovedi (l. 1926.), da je »omamljenje (l'infatuation) usodno duhovnemu razvoju«. Ta misel bi lahko stala na prvi strani njegovega dnevnika; utegnila bi mu mnogo koristiti.

Zmerom ga je vleklo v ekstreme, ki jih ni znal razumsko opravičiti. (»Skrajno težko mi je teoretično razložiti stališče, ki sem ga iskreno občutil«, je izjavil l. 1935. na znanem diskusijskem večeru³.) Kljub asketstvu, ki začasno prevladuje v njegovem delu, pa je Gide pogosto prav nekritično izbiral oblike svojih javnih manifestacij, kadar je veljalo prekoračiti ozki krog umetništva. (L. 1916. n. pr., ko je dobila krvaveča Evropa svoj prvi vojni roman — Barbusseov »Ogenj« — je pisal André Gide ideologu monarhistično-šovinistične reakcije Charlesu Maurrasu, da se pridružuje njegovemu gibanju. Dvajset let kasneje je motiviral ta svoj korak takole: »... zdelo se mi je, da je bila Action française edina resna skupina in da je bilo v tistem trenutku potrebno, da si sežemo v roke.«)

Pred dobrimi desetimi leti se je na slikovit način preusmeril v komunizem. (Nietzsche pravi nekje, da moramo biti previdni s pitoresknimi ljudmi!) Treba mu je bilo iti v globino Afrike, da je spoznal težke socialne neuravnanosti današnjega sistema, vprašanja, ki jih srečujemo v vseh podnebnih v bolj ali manj akutni obliki. (Že v letih 1893 — 1896, ko se je prvič mudil na črnem kontinentu, je — kakor piše prijatelju Jeanu Schlumbergerju — opazil na primer, »kako je banka C. metodično razlaščala male arabske obdelovalce« in podobno; vse to — pravi — ga tudi takrat ni pustilo ravnodušnega. Vendar: »Zdel bi se bil samemu sebi onečaščen kot umetnik, če bi bil uporabljal svoje pero za tako vsakdanje skrbi.«)

V njegovem intenzivnem in bogatem notranjem življenju so čustvene komponente skoraj zmeraj prevladoval nad intelektualnimi. »Izobraženejšega me delate kakor sem. Na splošno sem bolj izpraševal življenje kakor knjige,« piše François Porchéju (v dodatku h »Corydonu«). To samopriznanje, ki v ničemer ne zmanjšuje niti vrednosti njegovega umetniškega dela niti njegove človeške veličine, postane važno, če ob-

² Istrati je pisal svoje knjige o Rusiji brez znanja ruščine, čeprav v njih pogosto citira iz sovjetskih časnikov.

³ »André Gide et notre temps«, str. 60.

ravnavamo Gidea politika. Tudi njegova — sam ne ljubi tega izraza — »konverzija v komunizem« ni rezultat hladnega logičnega preudarka. Ko je v polemiki s katoličani pred leti omenil, da verskega nazora ni mogoče razumsko utemeljiti, ga je Maritain upravičeno zavrnil: »... obžalujemo, da niste tedaj, ko ste se izrekli za komunizem, tudi vi sami pokazali enake skrbi za duhovno poštenost« (ali: »intelektualno kontrolo«).

Oglejmo si še nekaj zgovornih primerov: »... ni bilo branje Marxa tisto, kar me je privedlo do komunizma. Neizmerno sem se trudil, da bi ga bral...« (»André Gide etc.«) »Če bi socializem uspel, mi je dejal V., bi izgubil veselje do življenja; a jaz bi ga izgubil v nasprotnem primeru.« (Pages de Journal.) »In če bi bilo potrebno moje življenje, da bi bil zagotovljen uspeh Z.S.S.R., — dal bi ga takoj... kakor je storilo toliko drugih... Te besede pišem s hladno glavo in z vso iskrenostjo, ker čutim, da moram zapustiti vsaj to pričevanje, če pride smrt, preden bi se mi bilo mogoče bolje izjaviti« (Pages etc.). V njegovih intimnih »Straneh iz dnevnika« naletimo celo na značilnost, ki bi jo zaradi očitne podobnosti rad imenoval Heinejev problem⁴: »Dopuščal je celo (ta stari svet) moje knjige, ki bodo sojene, da so preveč subtilne in preveč odmaknjene od slučajnih srečanj, ki v novi družbi, kakršno si želim, ne bodo dala mnogo bralcev« (Pages etc.).

Ti citati iz zadnjih Gideovih spisov so vsekakor dovolj značilni. (Če bi hoteli v celoti obdelati problem njegovega »komunizma«, bi morali v posebni studiji obravnavati politično iskanje individualista, čigar osnovna izobrazba poteka iz dveh — v resnici skoraj neizčrpnih, a za eksaktno uporabo premalo eksaktnih — virov: iz mitologije in biblije.)

Te ugotovitve so se mi zdele potrebne preden preidem k opazkam o najnovejši Gideovi brošuri; menim, da jih moramo imeti v mislih, če hočemo razumeti presenetljive disonance v knjigi »Retour de l'U. R. S. S.«, o kateri sodi češki orientalist B. Hrozný, ki je prepotoval Rusijo skoraj ob istem času kakor Gide, da je pisana brez zgodovinskega čuta.

Na skopih osemdesetih straneh — samo toliko je namreč pravega besedila — izvemo le malo novega o Sovjetski zvezi; knjiga ima značaj dnevnika, torej literarne zvrsti, ki pove zmerom več o avtorju kakor o obravnavanem predmetu. Predvsem se seznanimo z nekimi iluzijami, ki jih marsikdo Gideu ni več pripisoval. Že prvi vtis, ki ga dobimo, če beremo te subjektivne zapiske, napisane brez pravega poznavanja predvojnne Rusije in v pričakovanju že dovršene nove stavbe, nam priča, da so bile Gideove predstave o deželi, v katero je potoval — skoraj bi se mi zareklo: romal — skrajno nekritične. — — —

⁴ Prim. H. Heine: Lutèce (Paris, 1855), uvod. »... s svojimi žuljavimi rokami bodo razbili (komunisti) vse marmornate sohe lepote, tako drage mojemu srcu; ... moja Knjiga pesmi bo služila speceristu, da bo delal škarniclje... Kakorkoli! O vsem tem sem si na jasnem... in kljub temu iskreno priznavam: ta komunizem, tako sovražen vsem mojim interesom in nagnjenjem, osvaja mojo dušo s čarom, ki se ga ne morem ubraniti...« (Reclamova izdaja Heineja, IV. zv., str. 783.)

Poročilo, ki ga je podal Gide o svojem tromesečnem⁵ bivanju na Vzhodu in ki ga je sovjetska kritika sprejela z zelo primitivnimi polemikami, je fragmentarno, pogostoma anekdotično; stilistično prikupno, vendar po vsebini nič manj neenotno kakor po obliki. Stavki nedvoumnega navdušenja⁶ se izgubljaajo v pesimističnem rezoniranju o konformnosti (= brezosebnosti) sovjetskega človeka (»Sreče vseh ne moremo doseči drugače kakor na škodo vsakega posameznika. Če hočete biti srečni, bodite konformni...«; str. 48).

Sicer pa avtor svoji brošuri sam odvzema značaj dokumenta s tem, da priznava svojo nekompetentnost v ekonomskih vprašanjih. Katera pa so v Z. S. S. R. važnejša? Na str. 25 na pr., ko poroča o svojih obiskih v tovarnah, se izogne nadaljnjemu pripovedovanju z besedami: »A o tem ne morem govoriti kompetentno«. Ali: »Popolnoma čutim svojo nekompetentnost in jo čutim čedalje bolj. Politična, gospodarska in finančna vprašanja spadajo v področje, ki je zame pustolovščina, v katero se spuščam le s strahom« (Pages de Journal). — Nekaj pa je tudi povsem samovoljnih formulacij. Da je najlepši v Leningradu prav za prav St. Peterburg, ni težko uganiti, kakor si lahko vsakdo sam misli, da je v Rimu, Parizu in na Dunaju najbolj občudovanja vredno tisto, kar je usedlina stoletij. A ta in podobna estetska vprašanja niso bistvena.

Naj sklenem: ne le za Gidea, temveč tudi za nas velja antična modrost: ljubša nam je resnica kakor Platon. Priznati je treba, da je ta resignirana reportaža pošteno, iskreno delo, kakor skoraj vse, kar je prišlo izpod peresa Andréja Gidea, katere hvalo in grajo pa je treba sprejeti s previdnostjo. T. V.

⁵ »Slovenec« piše v uvodniku 6. decembra 1936: »Večletno (!) bivanje v U.S.S.R.«. V prevodu, ki ga je objavljial isti list februarja tega leta, je več značilnih netočnosti. V nadaljevanju 4. II. manjka n. pr. tale stavek: »Drugi, kompetentnejši od mene, bodo povedali, ali ni ta preusmeritev samo navidezna in ali ni to, kar se nam zdi napačno, le usodna posledica določenih prejšnjih dispozicij« (str. 13). Izpuščena so tudi mesta na straneh 28, 50, 77—78; zlohoten prevod še na str. 72 (opazka). Na nekem mestu je prevajalec Gideove »čudeže« (str. 15) poslovenil s »čudovitimi uspehi«.

⁶ Na str. 46: »Kajti to ostane pridobljeno: v Z. S. S. R. ni več izrabljanja velikega števila ljudi v dobiček nekaterih. To je ogromno.« Str. 16: »To, kar je Rusija realizirala, je najpogosteje občudovanja vredno.« Podobno na straneh 19, 21, 26, 28.

BOHINJSKI ZEMLJEVIDI

Bohinjske planine, še posebno pobočja, po katerih so pasli vaščani gornje doline, imajo svoje posebne zemljevide, ki žive v ustnem sporočilu, pa danes v času močnega izpreminjanja socioloških življenjskih osnov izumirajo. Mlajši so že marsikaj pozabili, dočim se starejši spominjajo še vse mreže imen, s katerimi so bili vsi kotički na gmajni in

pobočjih oživiljeni. Te mreže so prav za prav pastirski zemljevidi. Doraščajoči pastirček se je moral počasi posvetiti vanje, da je znal vedno povedati ali odgovoriti na vprašanje »kje si videl?« — ali — »kam si zagnal živino?« Ohranjena imena pričajo o tesni povezanosti z zemljo, o razvitem občutju za pokrajinsko plastiko in o nadarjenosti za konkretno mišljenje. Posebno živo so posuta z imeni pobočja okoli Stare Fužine, kjer so pred vsem živeli kozarji, ki so imeli vsak svojega pastirja. Našteval mi jih je Franc Langus pri Stari Fužini; zapisoval sem jih po fonetični izgovorjavi in jih prenesel v literarno obliko z nekaterimi značilnostimi v oklepaju. Tak zemljevid bi bilo treba seveda objaviti s plastičnimi slikami, zaznamovati na njih vsak kotiček, povrhu pa ga še opremiti z jezikovno razlago. Svoje dni je dala M. S. pobudo za zbiranje ledinskih imen, kar bi bilo treba zopet oživiti, saj bi bil študij tega jezikovnega bogastva, doslej pri nas še malo razvit, v vseh pogledih, v folklornih, znanstvenih in literarnih zelo zanimiv.

Pobočja od Vogarja do Pršivca: Spodnja in srednja lega: Lorenčkojca (Vorenčkojca); — V malti; — Klanica; — Vogarška konta, — Kopišče; — Prebrnica; — Mel (mali, veliki); — Za fužinskim kamnom; — V vogel; — Koča (na koči); — Medveščkova dolinica; — Prvi graben; — Drugi graben; — Pri mizici; — Tretji graben; — Jelarčevo kopišče; — Pod Grajščičem; — Gnidov hrib; — Maričnikov hrib; — Ušiv hrib; — Beljava; — Odarčkovo korito; — Studenca (množ.); — Plaz; — Jama; — V robeh; (Zgornja lega): V skrleh; — Lipje; — Polica; — Bovec; — Zagon; — Lazarjevo korito; — Prvi rob (f); — Malo govnišče; — Veliko govnišče; — Krasi; — Tisa; — Grajščič; — Debeli Kuk; — Mršljan — Brscà; — Odarčkovo korito (v robeh); — Oltar; — Velike porte; — Lešče; — Mala bedéčca; — Velika Bedéčca; — Suhi potok; — Jelarčev rob; — Mokra skala; — Osredki; — Mali osredki; — Ribčev strug; — Komat; — Govec; — Ukrat;

Pršivce: Pri skali; — Štumprn; — Ogradi; — Komarča;

Stuđor: Preval; — Stanič; — Pod Staničem; — Turkojca; — Pod Turkojco; — Rjavka; — Pod Rjavko; — Poznanjca; — Veliki konj; — Mali konj; — Sedova dolina; — V njivcah; — Pleša; — Drlovník (Pod velikim konjem); — Pršivce (Pod malim konjem); — Mokrica;

Rodnica: Za jezom: špik; — Mlina; — Pri rudi; — Pri studencu; — Sedelčkova konta; — Na peči; — Na sedlu; — Trate; — Peč; — Pri mali peči; — Pri veliki peči; — Z a l a z i: Pod pečjo — V brdih; — V dempljah (studenec); — Drage; — Doline; — Resnik; — Potaž; — Na dragah; — Na kamnu; — Na lazú; — Ovčji laz; — Oslovca; — V robeh; — Rodnica (Spodnja, zgornja);

Jezerska kotanja: Prebrnica; — Pri močilih; — Pri bajerju; — Za krajcem; — Na blatnici; — Pod bregom; — Pokrajnica; — Laz; — Pri Hlipovem stogu; — Pod kamnom; — Na lazú; — Pod bregom; — Pri jezú; — Ražnajca; — Podkrašca; — Štefanka; — Javor; — Brdo; — Mlino ali Stare stope; — Pri jezú; — Vabora.

Juš Kozak